

על רלבנטיות התסביך האדיפאלי בפרקטיקה העכשווית

ד"ר ניצה ירום¹

הרצאה שניתנה ביום העיון "התסביך האדיפאלי: הדרמה וביטוייה בעולם הפנימי, במציאות ובסיטואציה הטיפולית", מטעם האיגוד הישראלי לפסיכותרפיה 27/5/07.

בהרצאה זו ברצוני להתמקד בנסיבות שהתעוררו בהדרכה וגייסו אצלי ואצל מודרכי את ההזדקקות לשימוש בתובנות הקשורות לדרמות האדיפאליות. הצורך להשתמש בתובנות אדיפאליות עלה בטיפול בילדים, בעיקר בתחילת גיל ההתבגרות (אפילו גיל 9), ובאופן מובהק – בטיפול במתבגרים, כדי ללוות באופן הולם את המצוקות והתביעות שאתן התמודדו. בטיפול במבוגרים עלה צורך זה בעקבות חוסר תרגול בהתייחסות לתימות אדיפאליות מצד המטפלים. רלבנטיות הסוגיות האדיפאליות התעוררה, בין השאר, בעקבות הנטייה להימנעות מנושאים מיניים והנטייה לפצל בין מיניות ופריון בדיונים הקליניים הרווחים.

לפיכך אציג בהרצאה זו סוגיות אדיפאליות שהתעוררו בהדרכה על עבודה טיפולית עם 3 מטופלים בגילאים שונים – ילדה, נער וגבר צעיר – ואילו לבטים ופתרונות עלו בהדרכה. אני מודה לכל אלה שהוסיפו לי ידע ותובנות המשמשים אותי גם בהרצאה זו.

המקרה של איתי (בן 12 וחצי): הצעקה והצחקוק

ברצוני להתחיל עם ויניטה ממקרה של נער שהובא בהדרכה. איתי הוא בן 12 וחצי ונמצא בטיפול מזה מספר שנים. הוא בן יחיד להורים המתוארים כמוגבלים. הוא נולד עם בעיות בריאות, שחלקן המשיכו ללוות אותו. האב מתואר כמי שמתעקש "לדחוף" את בנו

¹ ד"ר ניצה ירום, פסיכולוגית קלינית ופסיכואנליטיקאית, מחברת הספרים בנושאי ההיסטריה והעשייה הפסיכואנליטית: Body, Blood and Sexuality (1992), הגוף מדבר (2001), ההיסטרי שבי, ההיסטרי שבינו (2003), פסיכואנליזה בנפשנו (2004) Matrix of Hysteria (2005)

למסגרות למודים ברמה גבוהה ובכך מבלבל את בנו. האם מתוארת כחלשה, לא נוכחת ולא מסוגלת להציב לו גבולות.

לאחרונה צצו אצלו בעיות של חוסר שליטה, שהיו בעבר והתמתנו במהלך הטיפול. עתה הוא יכול באמצע שעור בבית הספר לפרוץ בפרצי צחוק לא נשלטים, בטענה שילדים (בנים) מצחיקים אותו והוא לא יכול להתאפק. בבית הוא מפחד לישון לבדו, לפיכך הוא ישן במטת ההורים. הדבר היחיד שאותו רואה איתי כמה שיכול לעצור אותו כשאשר הוא או סביבתו חשים שהוא לא שולט בעצמו - זו "הצעקה של אבא".

פגישה אחת עם איתי מתקופה זו מתחילה כך:

איתי: את מנסה לעזור לי ואני לא עוזר לעצמי.

המטפלת: אולי לא הכול תלוי בך.

הוא בוחר דמקה עבור שניהם, אך תוך כדי משחק מתרגז, מזיז את כל החלקים, דורש שכל אחד יעשה מה שבראש שלו, אך חוזר ומדגיש שהוא אלוף במשחק. במהלך כל הפגישה שאחריה איתי לא משתלט על צחוקו.

את הפגישה העוקבת הוא שוב מתחיל כך:

איתי: אני רוצה כל פעם להשתנות וכל פעם במקום לעלות - אני נופל למטה, עושה בעיות, אני משתגע.

הוא מספר שכשהוא צועק בבית, הוא מרגיש שהוא מסוגל להשתלט על עצמו כי "לאבא יש קול צעקני", אבל בבית הספר המורה נוקשה ואפילו בהפסקות לא מניחה לו להשמיע קולות. מסתבר שהקולות שהוא משמיע בבית הספר הם סוגים של צעקות. כשצועק בבית - הוא לא מבין למה.

המטפלת: אולי אתה לא מאמין שאם לא תצעק - אמא תיתן לך אוכל.

איתי נראה המום.

הדיון בקבוצת ההדרכה נסב סביב שני צירים:

1. בעקבות הקריאה ב'מעטפת הצליל' של אנזייה, דנה הקבוצה במשמעות הצעקה של איתי ושל אביו. נידון תפקיד צעקת האב עבורו כגבול קונקרטי המחלחל בקרבו (ויוצר מעין חוץ-פנים), כמה שמחזק את האני שלו, אולם דורש בכל זאת נוכחות מתמדת של האובייקט

הממשי. הצעקות של איתי הן תקשורת ראשונית של מי שנולד עם קשיים תפקודיים וזקוק עדיין לצעקה המגייסת את הסביבה המטפלת בו כדי לשמוע אותו ולדאוג לו.

2. אולם הדיון עובר לעובדה שאיתי הוא בן שתיים עשרה וחצי כיום, ועדיין ישן במטת הוריו, ולצורך להקשיב לדרמה האדיפאלית התוך-נפשית שלו וזו של משפחתו. איתי אומר: "אני רוצה להשתנות... ונופל", משפט שניתן לשמעו כביטוי של נער בתחילת גיל ההתבגרות שרוצה להתבגר ולשלוט בעצמו, אך 'נופל' משום שאינו יכול להבין ולהכיל את הדחפים המציפים אותו עכשיו. בשלב התבגרותי זה הוא חש עצמו מוצף ומבולבל על יד דחפים מיניים שמנצים בו.

הצעקה של האב הופכת פתאום לדגם הזדהותי גברי קונקרטי - כך גם הוא צועק בבית הספר (בנוכחות מורה) וכלפי אמו בבית. הוא לא רק תינוק מוצף אלא גם מתבגר צעיר המזדהה עם האובייקט המופנם של אב שתלטן וצעקן. הסצנה המשפחתית שמפעילה באופן לא מודע את כל אחד מהוריו לרצות בו כשותף במטה הזוגית שלהם גורמת לו לפחד פחד מוות מן הנפרדות ממנה, אך גם מעצם ההמצאות בה. לפי בריטון (1989), המטלה האדיפאלית (הנדרשת מחדש בגיל ההתבגרות, ראה בלוס, 1967) - להיות מסוגל להיות מחוץ (excluded) לזוג ההורי, לבדו בחדרו, היא בלתי אפשרית בחווייתו, מעוררת חרדות מפני הכחדות. האב והאם - בני הזוג ההורי - מצידם כנראה זקוקים באופן לא מודע לשימוש בבן כמתווך ביניהם בצורת בן ברית דיאדי לכל אחד מהם בדגם של אם/בן ואב/בן, בעמידה מול בן הזוג השני במערך של אינטימיות, למרות שבמוצהר הם נלחמים במצב זה.

המקרה של איתי הוא דוגמא כיצד למדתי שלא ניתן לקיים היום עבודה טיפולית דינאמית-אנליטית ללא מחשבה על הדרמות האדיפאליות, המופנמות, המפונטזות והממשיות. ההשפעות ארוכות השנים של תיאוריות יחסי אובייקט למיניהן הביאו לזירה הטיפולית חשיבה מוגזמת במושגי 'אם-ילד', כאשר מיניות ואדיפאליות אינן ספוגות דיין במודל המיושם. הנטייה 'לאינפנטיליזציה של המטופל' שסטיבן מיטשל (1988) מדבר עליה, משמעותה מנקודת מבטי היא לא רק לרוקן את התהליך הטיפולי מהתייחסות למטופל כבוגר, כסובייקט, אלא גם להיות בלתי מיומן בהתייחסות לסוגיות של מיניות ואדיפאליות

בעולמו של המטופל ובקריאת התהליכים הרלבנטיים בין מטפל למטופל. המטפלת של איתי חווה בלבול וקושי בשלב זה בעבודתה עם איתי, כאשר גם היא כמו האם, יכולה לעורר את ייצוג האובייקט הנשי המופנם, החלש, שצריך לנצחו ולצעוק עליו. שאולי, למרות או בעקבות, חוויות ההיעזרות של איתי במטפלת שלו במשך שנות טיפול לא מעטות, היא מזוהה עתה עם אם ואישה, שמצחקקים בנוכחותה ומבולבלים ממנה כאחת.

המקרה של איתי הוא אחד מני רבים שבהם נוכחתי בהדרכה על מקרים טיפוליים של ילדים ומתבגרים שללא תובנות שמקורן בדרמות האדיפאליות, קשה יהיה לעזור לנער או לנערה לעבד אספקט מרכזי בהתפתחותם - אספקט המיניות והזהות המיניות, התמודדות עם הגוף המשתנה ועם דרישות חדשות, גופניות, נפשיות וחברתיות המופנות למתבגר.

איתי הוא ילד פגוע, המתקשה לארגן את עולמו הפנימי. והבנת תפקיד הצעקה, דרך הפריזמה של אנזייה, עזרה למטפלת ולקבוצת ההדרכה לחשוב על הגבול הסונרי- הצלילי שהוא זקוק לו ורגיל בו – לשם ויסות, לשם תיקשור, ליצירת סדר. אולם צריך לחשוב על איתי גם כעל מתבגר צעיר, שדחפיו המיניים מתחילים לבלבל, לבלבל אותו ולהציפו. הוא והבנים בבית הספר מצחקקים כדרכם של בנים המבולבלים ממלאכת החיזור הקשה אחרי הבנות הצעירות. עתה נדרשת תשומת לב גם לצעקה במשמעותה המיגדרית (צועק כגבר דמוי אביו) אך גם לצחקוק (של בן מתבגר).

לא רק בטיפול בילדים ובנוער, כאשר המטלות ההתבגרותיות המרכזיות קשורות במיניות וזהות מינית, מצאתי צורך להפנות את תשומת לבי ואת תשומת לב מודרכי ותלמידי אל התסביך האדיפאלי.

כפי שאני מוצאת במקרים רבים, תהליך הזה-סקסואליזציה שעבר על הקהילה המקצועית, גרם להימנעות מלגעת בהיבטים מיניים בחיי המטופלים ובתהליכים הטיפוליים, ולפיכך חשוב להחזירו למרכז הבמה. אין חוויה אנושית, אין דיון בקשר או בהתבגרות בלעדיהם. כפי שצינתי קודם, הכפיפות למודל הדיאדי - מרכזיות הזוג 'אם-ילד', עזרו להימנעות מלהתייחס להיבטים המיניים ולאי בקיאות מספקת בשפה האדיפאלית. התחושה הרווחת שגיליתי אצל מטפלים היתה שכביכול יש בחשיבה על התסביך האדיפאלי משהו מובן

מאליו - כל אחד יודע מה זה שהבן מתאהב באמו והבת באביה, אבל הפנמה של החשיבה הזאת והיכולת לעשות בה שימוש טיפולי - היו כמעט בלתי קיימות.

המקרה של רונן (גבר בתחילת שנות השלושים): פוטנטיות ואימפוטנטיות כחווייה

אביא מקרה נוסף מהדרכה - את המקרה של רונן. רונן הוא גבר נשוי צעיר, בטיפול זה מספר שנים, במסירות ואדיקות. הוא מתחשב ומנומס כלפי המטפל וחוזר על אותן תלונות עצמן: שהוא משועמם במקום עבודתו, שהוא היה רוצה לקחת יוזמות בחייו ולא מעז. מטפלו חש שתפקידו הוא לשוב ולתדלק את רונן הפסיבי, שאינו מעז, המסורס, והוא מרגיש כבר עייף ומרוקן אתו. בפגישה נתונה מביא המטפל דוגמאות לבעיות שרונן מעלה באופן שחוזר על עצמו: הוא נתקע מחוץ לבית בלי המפתחות ולא ידע מה לעשות, אם הולך לאיזשהו מקום עם אשתו - מרגיש "שבטוח לא יגיעו בזמן", ונכנס לחרדה. אם יספר להוריו שהוא הולך לחדר כושר, האם תאמר: "אתה לא מגזים?!", והאב שואל: "אבל כואבות לך הברכיים, לא?"

בהמשך מספר המטפל שמצא עצמו מזדהה עם העצב של רונן כאשר סיפר שטיפול הפריה שהוא ואשתו עברו, לא הצליח. בהדרכה עלתה השאלה מה הוא יודע לגבי חיי המין שלהם, שלא עלתה קודם לכן. התחושה הייתה שהעדרו של אספקט זה המתייחס אל הפוטנטיות מן הטיפול - דורש תשומת לב.

בפגישה הטיפולית בעקבות ההדרכה מאזכר המטפל לרונן שהוא גדל עם מוטיב שהאם חוזרת עליו - "אל תתאמץ" בגין בעיה רפואית, ולפיכך אפשרי שהוריו 'מסרסים' אותו בשם הדאגה. המטפל מנסה עתה לחבר זאת לחוויות ביניהם: "אתה מרגיש אימפוטנט ואני מרגיש אתך אימפוטנט".

כאן מצאתי עצמי בצומת כיצד לעבד את חוויות האימפוטנטציה והפסיביות המשתלטות אהדדי על הטיפול של רונן (הבאות בעיקר לידי ביטוי בפרוש המופיע לעיל). שני כווני ההטענות הננקטים בהדרכה זו הם הפניה לתיאוריה האדיפאלית והעמקת התובנות הקאונטר-טרנספריאליות.

הפניה הטבעית ביותר מבחינתי הייתה למאמרו של פרויד: The Dissolution of the Oedipus Complex (1924). הרגשתי שצריך להתקרב למושגיו הראשוניים של פרויד, לחוש את הדרמות האדיפאליות במקום הטבעי שלהן.

במאמרו זה פרויד פורש את ההיבטים הבאים:

הוא מראה כיצד נפתר או מתפוגג התסביך האדיפאלי - לא מדובר על תהליך התפתחותי נטול כאב אלא על התפקחות כואבת. הילדה הקטנה צריכה להשלים עם העונש הקשה של היותה מגורשת מ'גן העדן לשוטים', שבו הייתה שרויה לאחר שהאמינה שהיא אובייקט האהבה של אביה. הבן רואה את אמו כרכושו, אולם הוא מגלה יום אחד שהיא העבירה את אהבתה וחסדיה לאובייקט אהבה חדש (מבחינתו). חוויה מלחיצה זו פועלת בניגוד לכוחות הליבידינליים הפועלים מלכתחילה (בהתאהבות באם) ואז מתקיים אובדן הסיפוק שקיוו לו. עתה ה'מאהב הקטן' צריך להפנות עורף למושא הגעגוע חסר הסיכוי שלו. התסביך האדיפאלי יסתיים בגלל חוסר ההצלחה הנעוץ בבסיסו, בגלל חוסר הסיכוי המובנה שבו. ויתור מסוג זה הוא אובדן התבגרותי נורמטיבי כמו שיני חלב שנושרות, טוען פרויד.

מכאן פרויד מגיע לפרדוקס שכאשר הבן (והבת) מגיעים לארגון הגניטלי - להכרה בהבדלים בין המינים, אז צץ איום הסירוס (בגין הדרמה האדיפאלית הכרוכה בו), שבמסגרתו חל איום (לגבי הבן) להפסיד את האיבר הטעון נרקסיסטית. בהבחנתו בין פתרון נורמלי ופתולוגי של התסביך הוא רואה את הויתור המוחלט על הארגון האדיפאלי כנורמלי, שאם לא כן, מדובר על הדחקה - אי ותור ממשי מצד האגו על מושא האהבה המקורי. זהו המקרה של הבן. הבת שאינה חשופה לאיום הסירוס, חווה איום כולל של אובדן אהבה, ובאופן יותר ספציפי - השלמה עם מצב החסר הבסיסי וחיפוש פיצוי על כך (תינוק מן האב).

בהדרכה על הטיפול ברונן עלו שתי סוגיות – הפירוש וההעברה הנגדית האדיפאלית:

סוגית הפירוש

הורגש בהדרכה שיכולים לבוא בחשבון פרושים קלאסיים כגון: "אתה מקבל על עצמך את הדאגה הסרסנית של אמך כלפיך, שלא תתאמץ", או "אתה מתקשה להזדהות עם המודל האקטיבי של אביך, שיזם, שפעל, אבל נכשל בעסקיו ובוויש על יד אשתו". תחושת

איגוד ישראלי לפסיכותרפיה

המטפל הייתה שפרושים אדיפאליים מוצהרים שכאלה הם חסרי תוקף, וכיום נדרשת פרשנות חוויתית. כלומר, לפנינו מצב שיש כבר הבנה בסיסית לגבי מהות המצב האדיפאלי, אבל קיים קושי כיצד ליישמה במרחב הטיפולי העכשווי. מכאן צמח הפרוש המסוים שהמטפל 'יצר' כשהתחלק עם רונן בהרגשתו ואמר: "אתה מרגיש אימפוטנט ואני מרגיש אתך אימפוטנט".

יתכן שדרוש למטפל מרחק העברתי נכון, כלומר אימון מספיק בטכניקה הטיפולית המשלבת גם את ההתייחסות לתפקידי ההעברה וגם לביטויים החווייתיים שלהם על מנת להיות מסוגל לראות כיצד במרחב שבין המטפל למטופל באים לידי ביטוי האספקטים האדיפאליים הרלבנטיים, לא כתובנה אינטלקטואלית, אלא כיכולת להבין את גילומה בהעברה ובהעברה הנגדית. זה דורש אימון.

היכולת של המטפל היא לראות האם הוא מהווה עבור רונן אב מתדלק, אקטיבי, יוזם, המשחזר בהצלחה את אביו (ולא נכשל ומבויש), כאשר הוא חש יוזם ומתדלק בטיפול אך פועלו לא מתדלק את רונן, אשר באופן לא מודע ממשיך לקיים אתו את הילד הפסיבי המשקם את דמות אביו. האם רונן משליך אליו את החלק האקטיבי, המפעיל, כדי שהמטפל, כחלק מן הברית הגברית, יוכל לשמור על חלק זה מפני תובענות האם והאישה? דרושה הייתה היכולת לראות שהתקיימה כאן 'אי הידיעה בשניים' (מושג שהטבעתי ב'מטריצת ההיסטוריה' שלי, 2003) - מצד המטפל ומצד המטופל - לגבי המיניות של רונן, אשר פוצלה מן הפוריות שלו (שלה דואגים במכון הפוריות). שניהם יצרו מעין ברית גברית בין הלא מודע של כל אחד מהם, כאשר חווית האימפוטנטיות המשותפת נעשתה מודעת בהדרגה. אולם הקשרה של חוויה זו למיניות המשיך להישאר מפוצל, והיה צורך ב'שלישי' ההדרכתי (הנשי) כדי להסב תשומת לב אליה.

מכיוון שברצוני לסייע לאימון בדיאלוג בין התיאוריה הפסיכואנליטית והפרקטיקה הניזונה ממנה לגבי הדרמות האדיפאליות, התהליך שאני מציגה כולל קריאה של ספרות רלבנטית יחד עם הצעה להתבוננות מעמיקה בהעברה הנגדית באספקטים האדיפאליים של המטפל ואימון באיתור התהליכים האדיפאליים הרלבנטיים בטיפול.

פגשתי לאחרונה אשת מקצוע צעירה שכאשר בקשתי ממנה לספר משהו על עצמה אמרה: "אני והחברות שלי כל הזמן מדברות על היחסים האדיפאליים שיש לנו עם האבות שלנו, כמה אנחנו מעריצות אותם". ההתבוננות הקאונטר-טרנספריאלית חייבת, מבחינתי, להיות מחודדת מעבר לסטריאוטיפים המקובלים. מניסיוני, אחד הדברים שעוזר בחידודה (בעיקר בהדרכה) הוא התעדכנות עם המודלים והשימושים השונים של המחשבה על התסביך האדיפאלי.

הבאתי את המודל הבראשיתי של פרויד, במאמרו 'על התרת התסביך האדיפאלי' מכיוון שהוא הפך עבורי לאבן יסוד בהקניית ורענון המחשבה על אדיפאליות בהדרכה ובהוראה. המחשבה על הדרמה החברתית-משפחתית המינית המעצבת הופכת את פרויד מן ההתחלה לחוקר מיניות אינטר-סובייקטיבי. הוא מדבר על יצר ועל גלוי האיברים הגניטליים אבל מנציח את ההיבטים הקישריים שלהם. כפי ששמענו ממטפלו של רונן, אנו עומדים כיום מול הקושי בבניית פרושים, שאולי היו זמינים לפסיכואנליטיקאים מדורו של פרויד, כאשר הפרוש היה ליבת הטיפול והשנוי האנליטי. כפי שראינו, זה מחייב בהדרכה לנסות לבחון אלטרנטיבות עדכניות, המשלבות תובנות של יחסי אובייקט, פסיכולוגית העצמי ופסיכואנליזה אינטרסובייקטיבית, אירופאית ואמריקאית.

חומרים לבניית הפרוש כיום:

- הדגשת החוויה במקום פרוש שכלתני.
- התייחסות לדמויות המופנמות (לייצוגים המופנמים) חלקיות ולא רק לדמויות הזדהות שלמות,

כפי שהן נפרשות במרחב הטיפול.

- העזרות במודלים אדיפאליים עדכניים:

בולס (היסטריה, 2000): הבנת האופן שבו מושלכות החרדות המיניות הלא מודעות של האם על ילדה. התייחסות 'לסדר האימה' ו'לסדר האבה'.

אוגדן (הקצה הפרימיטיבי של החוויה, 2001/1989): הכרת מושגי 'אבא באמא' ו'אמא באבא'

- הייצוג של המין השני כאובייקט מעברי מופנם בהורה, בעיקר באם.

איגוד ישראלי לפסיכותרפיה

יישום מודלים עדכניים אלה של חשיבה אדיפאלית למקרה של רונן הביא לתשומת לב לייצוגים המופנמים המיגדריים (נשיים, גבריים) והמיניים של רונן, כפי שבאו לידי ביטוי במרחב הבין-סובייקטיבי בינו לבין מטפלו.

סוגית ההעברה הנגדית האדיפאלית

כדי שהמטפל העכשווי יוכל לקחת חלק בדרמות האדיפאליות, כפי שהן מוצגות על ידי בולס ואוגדן למשל, עליו להיות בעל מודעות ובעלות לגבי האספקטים האדיפאליים של עצמו כדי שיוכל להשתתף בדרמות המגולמות במרחב הטיפולי, להבין אותן, ולא לחוש רצון לברוח מהן או להכחישן.

כדי לדון יותר לעומק בסוגית ההעברה הנגדית האדיפאלית הנדרשת מן המטפל ברצוני להתעכב על מאמרו של סירלס בנושא זה: Oedipal love in the Countertransference (1959), כפי שנעשה בהדרכה יחד עם מטפלו של רונן.

התיזה המרכזית של סירלס הינה שאדיפאליות היא מצב הדדי, גם בהתפתחות וגם באנליזה. ההורה אוהב וחושק בילדו כמושא מיני אפשרי כמו שהילד חושק בהורה שלו, ועל שניהם מוטלת המשימה לוותר על תשוקתם, אחרי שהתנסו בחוויה של ההתפעלות מן האחר המשמעותי (הבת מן האב והאב מן הבת, למשל) כאישה (קטנה) וכגבר, ובאהבה את האחר הזה. חוויה זו היא מה שיהפוך עבור הילד בהתבגרותו לדגם לאהבה מינית אפשרית, ולהורה היא תשמש כזיכרון מרגש לאפשרות ה'ביחד'. סירלס מספר על פנטזיות של זוגיות שעלו בו לגבי מטופליו, גם עם מטופלים גברים וגם עם מטופלות נשים. הוא מצא עצמו בבקר, לפני לכתו לעבודה, בוחר מול הראי עניבה שתמצא חן בעיני אחד ממטופליו, שאתו היתה לו באותו תקופה מעין התעוררות התאהבותית ופנטזיות זוגיות. עם מטופל אחר הוא מצא עצמו נותן לו טרמפ וחש כאילו הוא והמטופל הם זוג צעיר הנוסע לבחור רהיטים לביתם החדש.

הפנטזיה של הזוגיות האדיפאלית בטיפול עלתה בהדרכה, כאשר המטפל הפך מודע לאפשרות של קיומה אצלו. הוא סיפר כיצד בעקבות הדיון הרלבנטי בהדרכה, הוא מצא עצמו מסוגל להשתעשע בחוויה של זוגיות שכזו בטיפול ולהגיב מתוך התענגות מודעת כלפי מטופלת צעירה שלפתע נראתה לו כמתנהגת כאילו היא בת זוג שלו, מעירה לו על

טעמו בבחירת הוילונות בקליניקה ועוד. היענותו למטופלת דרך הפנטזיה המשותפת לא היתה (בעקבות סירלס) ביטוי בפעולה ולא הובילה להימנעות או להתחסדות. היא הייתה הכרה גברית בנשיות המנצה של אישה צעירה.

בסופו של המאמר מנחה סירלס את המטפל כיצד לנווט בסוגיות הסבוכות של הדרמות האדיפאליות כאשר הוא נותן 4 המלצות למטפל, שמתוכן הוא רואה המלצה אחת במיוחד כחשובה ביותר: שהמטפל יהיה מודע באופן המירבי למרכיבים האדיפאליים באישיותו ובחיויו. זוהי בעלות שחובה שמטפלים ומטפלות יחוו שהם מחויבים לה כדי לאפשר בעלות שכזו אצל מטופליהם. רק במצב שכזה יוכלו המטפל והמטפלת להיות עם המטפל את ההתפעלות וההתרגשות של צמיחה כסובייקט מיני מבלי להיסחף ומבלי להיבהל. ניתן לבחון את ההמלצה של סירלס במסגרת הדפוס ההיסטרי שבולס מציע (כאמור, בספרו העכשווי על ההיסטריה, לגבי שילוב יחסי האובייקט המוקדמים בחשיבה אדיפאלית). העיסוק בחוויות שבולס מציע מחייב את המטפל, בין השאר, להיות מצוי לחלוטין בדרמות המיניות הלא מודעות של אמו, שהיו מופנות אליו בטיפולו בו, וכיצד אישיותו ודרכי תגובתו למטופליו יכולים להיות הד חוזר מן הטיפול ההחזקתי הטוב שלה, שבו האזורים הגניטליים היו אזורים אסורים, מפחידים, שבהם ידה המטפלת בו באמונה ורוך הפכה לפתע ל"יד מתה".

המקרה של רומי (ילדה בת 7): לאהוב את אמא.

אדגים מודל תיאורטי נוסף ששמש אותי בהדרכה והפעם – בטיפול ברומי, ילדה בת 7. אבחן את הפן האדיפאלי שעלה בטיפול דרך האופן שבו ויניקוט השתמש בטיפול שלו בילדה פיגי, וממנו נעבור לבחינת ההדרכה על המקרה של רומי תוך כדי השוואה. ויניקוט מצטייר לרובנו כנציג המובהק של העמדה הבסיסית של פרספקטיבת יחסי אובייקט - בהדגשת הטיפול האימהי הנכון המאפשר את ההתפתחות הנאותה של ילדה, כמה שמצליח לשמר את העצמי האמיתי שלו בקיומו הבוגר, כמה שמצליח לאפשר את הויתור על האילוזיה של האומניפוטנטיות לאחר שזו התאפשרה בהחזקה הנכונה והזמינה בילדות לטובת תחושת פוטנטיות מספקת ועצמי החווה עצמו ואת זולתו כסובייקטים. בקריאה

מדוקדקת של טיפולים שלו, כמו בקריאת המקרה של הילדה פיגי (1977/1999), אנו שמים לב לכך שויניקוט הוא אנליטיקאי שגדל על ברכיהם של פרויד וקליין כאחת. כפסיכואנליקאי - זה היה בית הגידול שלו וחוויתו את התהליכים האנליטיים היתה שזורה באופן טבעי בתובנות אדיפאליות. אביא דוגמא:

בפגישה השתים עשרה הילדה גבריאלה המכונה פיגי היא בת ארבע וחודש. היא עסוקה בבניית רכבות. שלא כדרכה עד כה, היא מגלה עניין בהבדלים בין המינים. בהתייחסותה לנורת חשמל שהיא שולפת מתוך הצעצועים - היא מבקשת מויניקוט: "שים עליה חצאית".

ויניקוט: זו אמא?

גבריאלה: לא.

ויניקוט: האם גבריאלה רוצה לגדול ולהיות כזאת יום אחד?

גבריאלה: כן.

הוא מציין גם, שלא כדרכה, היא משתפשת בו פיזית מספר פעמים. וגם משפשת אצבעה במכונית שמשחקת אתה. וויניקוט מציין לעצמו שנראה לו שהיא מאוננת. גבריאלה ממשיכה במשחק עם דמות זעירה ששמשה אותה כדמות נשית. גבריאלה: הגברת הזאת תמיד נשכבת, היא נשכבת שוב ושוב ושוב.

ויניקוט: האם זו אימא?

גבריאלה: כן.

חרדתה של גבריאלה מן המוטיבים האדיפאליים-מיניים המעסיקים אותה כעת משתקפת בכך שהיא רואה את ויניקוט הופך לשחור.

היא ממשיכה לנסות לפתוח תיק שלה במפתח, ואילו ויניקוט מציין:

התחלתי לשחק בפירושים שונים: "זהו שד, אם אני האימא או הפיפי, אם אני האבא"

וגבריאלה עונה בהחלטיות: "לא, זה הדבר-של-הפיפי" (זה לא שד) " (עמ' 167).

היא מאשרת את הפרוש של ויניקוט - שרצתה לעשות תינוק מן הבלגן.

עכשיו היא משחקת שוב ברכבת ומתחילה לגלות סימני חרדה.

היא אומרת: "עוד מעט ניסע ברכבת. השארנו את סוון בבית. סוון עלולה לכעוס מאוד כי

נעדרנו כל כך הרבה זמן" (עמ' 168).

ויניקוט ממשיך ומפרש לה: "ואת התחלת לחשוש קצת מהמחשבה, שברכבת אבא יהיה רק שלך, בפרט כשאת חושבת על מה שאת רוצה לעשות לו, כי את רוצה לעשות לאבא את מה שהראית לי שהוצאת מן המילוי של הכלב. כשאת אוהבת אותי, זה גורם לך לרצות לאכול לי את הפיפי" (שם). בעקבות הפגישה הזאת כותבת אמא של גבריאלה לויניקוט שבתקופה האחרונה נראית גבריאלה מדוכאת. נראה שזוהי התגובה הריגשית ההולמת את העמדה הדפרסיבית הפוקדת אותה כשהיא מבינה את ההשלכות של ההבדלים בין המינים והדרמה האדיפאלית על חרדותיה ומאוויה.

הדוגמא של ויניקוט מתוך טיפולו בילדה פיגי עמדה לנגד עיני בהדרכה על הטיפול של הילדה רומי, בת ה-7.

השנה הראשונה לטיפול עמדה בסימן הכלת והבנת שפת הרגרסיה השפירה של רומי לשם שיקום האובייקט האימהי ותיקון השבר הבסיסי (בלינט), תוך מתן אפשרות לנסיונות שלה לתקשר ולהבנות לעצמה גבולות דרך התרת הצורות והאובייקטים האוטיסטים שלה (טסטין). משחק קבוע שלה - לשים שלושה כדורים כשני שדיים ובטן בהריון הובן כדרך שלה לשחזר ולשלוט בפונקציה ובתכנים האימהיים.

בשנה השנייה לטיפול הסתמנו יותר רוגע וסדר בעולם הפנימי הכאוטי של רומי, ובמשחק ובמלל שלה היה יותר ארגון, הפשטה והסמלה. אולם במקביל התגלו ביטויים של רגרסיה שלילית: היא יוצאת מן החדר אל אמה בחדר ההמתנה, מפוררת מזון בלי לאפשר משחקיות או משמעות בקשר לכך, צועקת.

בתקופה הזו אני מוצאת את עצמי מהרהרת ברומי כאשר אני מלמדת את השעה ה-12 של הטיפול של ויניקוט בגבריאלה, שממנה הבאתי קטע.

המטפלת של רומי מספרת שהיא נאלצה לבטל שעה. וכאשר צלצלה לבשר זאת לרומי, רומי אמרה בטלפון: למה, יש לך ילד אחר?

לשעה הטיפולית רומי הגיעה לפני הזמן ונראתה מרוגזת.

עתה מסתבר לי לראשונה בהדרכה שהשנה השנייה לטיפול מתאפיינת בכך שאמה של רומי מביאה אותה לטיפול, בעוד שבשנה שלפני כן הביא אותה אביה. היציאות התכופות מחדר הטיפול לחדר ההמתנה, הדרישות כלפי האם מצד רומי לתת לה אוכל כשהיא יוצאת אליה,

נראות לי עתה כאי יכולת לעמוד בפיתוי של האם האהובה היושבת בחוץ וקיר חוצץ ביניהן. ואכן, המטפלת מתארת את כניסתה של רומי לחדר הטיפולים כהיקרעות בין האם ובין המטפלת.

בחדר הטיפולים משוחחות רומי והמטפלת על הכעס של רומי, על אירועי פורים בבית הספר, משהו שרומי לא יכולה לספר עליו בשנה שעברה, ורק צעקה: "זה פרטי". היא מכניסה את הכדורים לחזה ולבטן כדרכה, ואילו המטפלת שמה לב שהפעם הכדורים יותר קטנים ומגיבה על כך.

רומי: ככה התינוקת בחרה.

המטפלת: מה נראה לך יותר טוב - קטן או גדול?

רומי: כמובן שקטן, יותר נעים.

רומי ממשיכה לספר דברים מבית הספר ואחר כך הולכת מאחורי שולחן ומזמינה את המטפלת לשחק אתה. היא אומרת שאסור שיראו את הכדורים (אמה?).

תוך כדי משחק היא צועקת: למה הרמת? למה מבולגן? ואחר כך רוצה שהמטפלת תתפשט. רומי: אפשר לראות אותך עושה קקי, משתינה, יש לך הרבה אוצרות באף, יש לך גזרים באוזן. איך את מנקה את הגזרים באוזן?

המטפלת מבחינה שרומי נסחפת, מתגרה מן הדיבורים הללו, צוחקת צחוק היסטרי הרבה זמן, נמרחת על המטפלת ונראה שמאוננת. המטפלת אומרת: אני לא אתפשט, אני מבינה שזה מעניין אותך, אבל לעשות קקי זה משהו פרטי. הפגישה מסתיימת בהרגשה של פשרה - של קושי להיפרד יחד עם יכולת להתארגנות.

בהדרכת הורים מאותה תקופה מסתבר שרומי כותבת מכתבי אהבה לאמא בהפסקות בבית הספר. בשעה הטיפולית שלאחר מכן היא מציירת ציורים מזעזעים, שמבשלים אותה בסיר ומולה דמות אשה.

רומי: אני מבשלת אותך.... התגעגעתי כל כך. הרגשתי כמו שמבשלים אותי.

היא הסבירה שזה 'כמו'.

הפנטזיה שלי לאור היציאות התכופות של רומי מחדר הטיפולים אל אמה הממתינה בחוץ וההתנהגות הכועסת והרגרסיבית שלה הייתה שרומי נקרעת מגעגועים והשתוקקות לאם, משתגעת מאהבה. כך אני מבינה את הרגרסיה השלילית הנוכחית. השיח בהדרכה עובר להתעוררות המינית ולכמיהה לאם. עד כה ניתן היה לראות את העוצמות שלה כפועל יוצא של נזקקות ותוקפנות ראשוניות. עתה אני חושבת על אובייקט האהבה שלה - האם.

מדובר ביחסי אובייקט ראשוניים בין אם לבת כאשר האם בטיפול הראשוני היתה עדינה מדי עבור תינוקות סוערת ויצרית כמו רומי. הקושי להכיל אותה והאימה שיצריותה עוררה בה עמדו בסימן עבודתנו בהדרכה על השנה הראשונה של הטיפול.

עכשיו היה מקום לחשוב על יחסי האובייקט הליבידינליים: האם מקסימה, מבינה, מתעניינת אך עסוקה מעל הראש, אמביציוזית, לא מאורגנת. נכנסת הביתה מהעבודה, סוגרת את הטלביזיה (באמצע התכנית האהובה ביותר על רומי) אבל באמצע ה'ביחד' הסוער שלהן, היא נעלמת למחשב ולאי-מייל. עם אובייקט אהבה שכזה הפיתוי והתסכול יכולים להוציא מן הדעת. מכאן ניתן להבין את הכמיהה וההשתגעויות של רומי לאמה היושבת בחדר ההמתנה.

המשחק בשלושת הכדורים המתקטנים מצביע בעיני על כך שהנזקקות לאם כמושא אימהי, כקיבעון המיועד לשיקום השבר ההחזקתי הראשוני, פוחתת. אבל הגומחות בגוף מעוררות עכשיו תשומת לב. העיסוק בחורים של הקקי והפיפי, של האוצרות שבאף והגזרים שבאוזניים מעוררים בי אסוציאציות לגבי תובנות של אנזייה (1985/2004) ומקדוגל (1986).

אנזייה: אסוציאציה לגבי הפונקציה השניה של ה'אני עור' שהיא ה - handling, שתפקידה הוא להכיל את הגומחות השונות, ולגבי הפונקציה החמישית - שתפקידה ליצור 'אני עור' שיכול להחזיק את המתח המיני, היצרי, ולאפשר להתפרק ממנו. מקדוגל: אסוציאציה לגבי הרב-חוריות של האשה/ילדה - על חרדותיה הראשוניות המתעוררות מתחושות הקשורות לריבוי הגומחות בגופה.

בניגוד לגבריאלה המסוגלת להבחין בין פין ובין הפות (מה שילדות כיום קוראות לו בקלות 'פות'), אצל רומי ההרגשה היא שהאיברים הגניטליים הם פחות מאובחנים, יותר מפרקים

וזורעי אימה. לפיכך קיימת הרגרסיה מן הפות אל שאר החורים כאשר מתעוררת כמיהה לאובייקט מיני והתרגשות מינית (האוננות) - האברים הגניטליים מפחידים. ניתן להבין את הבקשה הקונקרטית של רומי למטפלת שלה "שתראה לה", כאשר היא בעצם שואלת אותה: איך זה להיות בעלת פות? איך אשה יודעת מאיזה חור יוצא או נכנס מה? מושא האהבה של רומי בתקופה זו - האם, הוא דגם של 'תסביך אדיפאלי שלילי', שעליו ארצה להרחיב מעט את הדיבור לאחר שאסכם בקצרה את החומר שהובא עד כה: השנה הראשונה לטיפול היתה שנה שבה גייס הטיפול ברומי מושגים ותובנות של טסטין ושל בלינט לגבי הצורך בגרסיה ושימוש במטפלת ובחדר הטיפולים להבנית הצורות והאובייקטים האוטוסיטיים ושיקום השבר הבסיסי.

בשלב זה ניתן היה לחשוב על רומי כעל ילדה בת 7, שהיא בעלת עולם פנימי כאוטי, הבנוי על זיווג ראשוני שלה עם אם עייפה, אמביציוזית (מושקעת בעבודתה המקצועית) ומנסה לשלוט ביצריותה של בתה על ידי טלטלה בין פיתוי ואינטנסיביות של ה'ביחד' לבין התעייפות והתנתקות פתאומית, תוך צמצום טפולה ברומי להחזקה טכנית. הרובד הרגרסיבי בחומר שהובא (מן השנה השניה) בהתייחסות לגומחות הגוף חושף קשר ראשוני זה. כאן ניתן לראות שחזור חווייתה של רומי את הטלטלה בין פיתוי והצפה מחד והתנתקות מאידך שחוותה עם אמה, טלטלה שכלבלה אותה והגבירה את תחושת הכאוס הפנימי שלה. אבל כאוס זה היה מושתת גם על המבנה הבסיסי של ילדה יצרית ואינטנסיבית, שהעמידה במבחן את הגבולות שאם זו היתה יכולה לעמוד בהם מבחינת העוצמות הרגשיות והיצריות.

השנה השניה בטיפול הציגה, לדעתי, ועל כך דובר בהדרכה, את המיזוג שהתקיים עתה אצל רומי ונדרש מן המטפלת להכילו, של ייצוגי הדמויות העברתיות שגילמה המטפלת: הן בתפקידה בהבנית גבולות והתמרת התחושות הבסיסיות לחוויות מוסמלות, אך גם לגילומה של אם נחשקת, המעוררת דחפים לאהבה ותשוקה מן הסוג האדיפאלי שפרויד היה מכנה 'תסביך אדיפאלי שלילי'. רומי מחקה את אמה בכדורים שהיא שמה כשדיים ובטן הרה לא רק כדי להחיות באופן ממשי את סביבת הגידול וההחזקה הראשונית שנגזלה ממנה טרם זמנה, אלא גם כניסיון של ילדה בת שבע להפנים את ההזדהות הנשית. המקרה הנידון, שבו האם הינה גם דמות לתשוקה וגם דמות להזדהות (to have and to be), יכול להתקיים

כאשר לפנינו ילדה יצרית וחסרת מבנה אגו בסיסי איתן מספיק כדי להרגיע אותה וחסרת דמות הורית מופנמת ברורה ושקטה דיה כדי לאפשר מבנה פנימי מרגיע שכזה. הוא יכול להתקיים גם כאשר האב מנוטרל והאם היא צומת של צרכים אחדים - טרום אדיפאליים ואדיפאליים.

לסיום ברצוני לשרטט בקצרה את המבנים האדיפאליים השכיחים כיום:

1. המודל ההורי הכפול - המקרה של רומי, בצד מקרים רבים שהובאו להדרכה, גרמו לי לחשוב

שהמשולש האדיפאלי השכיח כיום הוא מודל הורי כפול: במקרים הבריאיים אנו מוצאים את שני ההורים כמאפשרים את מה שבולס (2000) קורא 'הסדר האמהי' ו'הסדר האבהי' - כל אחד משניהם יכול לספק לילד את צרכיו הראשוניים מבחינת היכולת להיות שם עבורו (הסדר האמהי), לשאת אותו במנשא על גב או להחליף לו חיתול, להציע חזה קשיח או חזה רך, כשני מודלים המספקים אובייקט החזקתי מופנם שונה משהו. מבחינת הסדר האבהי התקווה היא שהאם, גם בטיפול הראשוני, תהיה בעלת ייצוג מופנם של אביה/של שותפה, לא כמישהו שמאיים על מקומה אלא כמישהו שנמצא שם להתחלק אתה ולהשלים אותה. הקול שבו היא מדברת עליו בנוכחות תינוקה, אומר בולס, הוא קול משמעותי - אם הוא קול עוין המדבר על "אבא" כעל מישהו "לא טוב דיו" או אם זה קול המדבר עליו בחבה "הנה הוא בא". שלא לדבר על העדרו המוחלט. לשם התפתחות תקינה חשוב שה'זוג ההורי' יהיה קיים באופן ממשי ומופנם בשני ההורים.

2. המודל השני, היותר פתולוגי, הוא הדיאדה 'אם-ילד' כסוג של זוגיות המוציאה את השלישי, האב, מן האינטימיות. הוא לא שייך. האם הזאת, כמו אמה של רומי, תהיה בת ברית גם להכלה ראשונית או לכמיהה אליה, אך גם לתשוקה האדיפאלית בחיפוש אובייקט ראוי לאהבה.

במקרה שלפנינו התפקידים ההעברתיים שהמטפלת צריכה להיות חופשייה לראות עצמה מגולמת בהם הם תפקידים המכירים בחשיבות התשוקה, בראיית עצמה כסובייקט מיני, שהשדיים והפות שלה הם חלקים מפונטזים לשם עיבוד ואינטגרציה בזהות (נשית) מתגבשת אצל ילדה סקרנית ויצרית, כאשר לה - למטפלת - יש ייצוג זוגי בר-קיימא.

אם נחזור לרגע לדוגמא של ויניקוט, בפרושים ההעברתיים האדיפאליים שהתאפשרו לו, הרי שברצוני להצביע על קושי שיעלה היום בשימוש בפרושים מסוג זה. אם פסיכולוג צעיר ישחק ויפרש עם ילדה בת 4 או 7 כפי שויניקוט שיחק ופרש לגבריאלה - כשהיא מנסה לשחק ולהבין את הפות של אמא, את הפין של אביה ואת הפין של ויניקוט המטפל - הוא עלול להסתבך. המשפט: "כשאת אוהבת אותי - זה גורם לך לרצות לאכול לי את הפיפי", שיכול היה להאמר על ידי ויניקוט בלונדון של 1965, בתל אביב של 2007 הוא היה מעורר צעקות לגבי הטרדה מינית. הפרושים האדיפאליים שלנו בבעיה.

מסקנות ישומיות:

1. התסביך האדיפאלי הוא מטפורה חיונית בעבודתנו הטיפולית העכשווית. הוא מחייב התייחסות לסוגיות המיניות, הזהות המינית והזוגיות (ההורית, המפגש בין המינים). הכרות עם ספרות קלאסית ועדכנית לגבי אדיפאליות ומיניות חייבת להתקיים, ובמקביל - עבודה מעמיקה מצד המטפל לגבי האדיפאליות והמיניות שלו עצמו.
2. העיסוק בנושא מחייב יחס דיאלקטי לאדיפאליות בין שאר המטפורות ההתפתחותיות, מכיוון שהמטפל איננו תמיד ילד (ראה טיעונו של סטיבן מיטשל כנגד האינפנטיליזציה של המטופל). אל המטפורות האדיפאליות בטיפול במטופלים בוגרים צריך להתייחס כמו למטפורות אחרות שבהן משתמשים בטיפול - כמזינות את התהליך, אך לא 'סוגרות' אותו (למשל, כשהמטפלת היא בשנות ה-40 ומטפלת בגבר בשנות ה-60, שגילה את מיניותו וחרד מאימפוטנציה של שארית חייו באופן המטפורי והממשי - ההתייחסות אליו תהיה הן כאל סובייקט גברי המנסה להחיות את חייו והן כמי שיאלץ לבחון את הדרמות האדיפאליות שמשחזר).
3. מטפורת ה'זוג ההורי' היא פרומה בשל נסיבות החיים הזוגיים כיום. דוגמא: נערה בת ה-15 השומעת את בעלה הטרי של אמה מקליד במחשבו מעבר לקיר חדרה בלילות, מפסיקה לדבר בבית הספר. בהזדקת הורים עם אביה הביולוגי, האב מדבר על כך עד כמה הוא מיני וכמה נשים מתאהבות בו. המטפלת מודה בהזדקת שלה: גם לי זה

קרה. המיניות חסרת הגבולות של האב והפיתוי שהוא מפעיל מורגשים, מוחזקים וממוללים על ידי המטפלת (בהעברה הנגדית). הנערה, אשר עד כה אמרה כל הזמן שלא ברור לה האם קרה או לא קרה משהו עם אביה, יכולה עכשיו להתפנות למיניותה. הצבת הגבולות שהמטפלת תרמה (בעקבות התובנה שלה) לחיים המשפחתיים של נערה זו עם האב והבעל החדש של אמה, אפשרה לה כעת מקום פנימי מוכל ומבורר יותר מבחינתה. מיניות פרוצה ולא מנוכסת במשק בית של אב ביולוגי ובעל של האם יכולה להיות מפגע רציני למתבגרת. יכולת ההחזקה וההבחנה של מטפלת לגבי החומרים המיניים הנחוויים היא שהצילה את המצב.

רשימה ביבליוגרפית:

1. אוגדן, ת. (1989) *הקצה הפרימיטיבי של החוויה*. הוצאת עם עובד, 2001.
2. אנזייה, ד. (1985). *ה'אני-עור'*. הוצאת תולעת ספרים, 2004.
3. באליונט, מ. (1968). *השבר הבסיסי*. הוצאת עם עובד, 2006.
4. ויניקוט, ד.ו. (1977). *הילדה פיגי*. הוצאת דביר, 1999.
5. ירום, נ. (2003). *ההיסטרי שבי, ההיסטרי שבינינו*. הוצאת דביר, 2003.
6. Blos, P. (1967). "The second individuation process of adolescence". *Journal of the Psychoanalytic Study of the Child*, 22:162-187.
7. Bollas, C. (2000). *Hysteria*. London: Routledge.
8. Britton, R. (1989). "The missing link: parental sexuality in the Oedipus complex". In *The Oedipus Complex Today*, eds. Britton et al. London: Karnac Books.
9. Freud, S. (1924). *The Dissolution of the Oedipus Complex*. Standard Edition: 19:173-183. London: Hogarth Press, 1961.

10. McDougall, J. (1986). "Eve's reflection: on the homosexual components of female sexuality". In *Between Analyst and Patient*, ed. H.C. Meyers, London: The Analytic Press, pp.213-228.
11. Mitchell, S.A. (1988). *Relational Concepts in Psychoanalysis*. Cambridge, Mass. & London, England: Harvard University Press,
12. Searles, H.F. (1959). "Oedipal Love in the Countertransference". In *Collected Papers on Schizophrenia and Related Subjects*. London: Maresfield Library, Karnac.
13. Tustin, F. (1986). *Autistic Barriers in Neurotic Patients*. London: Karnac Books.

